

Etnik Miras Bağlamında Kent, Biçim ve Değişim:

Suriçi, Diyarbakır

Büşra MÜNGAN, Zeynep GÜNAY

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü,
busramungan@gmail.com, gunayz@itu.edu.tr

Özet: Kentsel miras, tartışmalı devlet politikaları ve planlama uygulamaları aracılığı ile manipülasyona açık bir konu haline getirilmekte; özellikle yaşadığımız coğrafyada etnik ve kültürel gerilimler her geçen gün miras üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Kentsel mekânın, taşınması gereken sosyal anlamları yitirip çatışma sonrası geçirdiği radikal değişimler sonucu yeni anlamlara bürünmesiyle kentsel dokunun tarihi kökleri ve toplumsal anlamı yok olmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın amacı, baskın siyasi ideolojilerin egemen olduğu sistemlerde, çatışma mirasına ilişkin belirli hikâyeler ve anılara odaklanarak, etnik kökenin ötesindeki mirasın keşfedilmesidir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki 'Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültür Peyzajı'nın ayrılmaz bir parçası olan Suriçi Tarihi Bölgesi'ndeki etnografik anlatıya dayanan bu araştırma, egemen neo-liberal siyasi söylem çerçevesinde, etnik mirasın yaratımı olan kentsel ve toplumsal morfolojinin yanı sıra, eski Suriçi sakinlerinin aktardığı tanıklıklardan derlenen bir belgesel projeye, tartışmalı coğrafyalarda kentsel korumayı yeniden ele almanın yollarını da irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel politika, etnik miras, kentsel morfoloji, toplumsal morfoloji

Giriş

Kentsel miras alanları, etnik kimlikler açısından sosyal olarak inşa edilen ortak efsaneleri, tarihi, kültürel değerleri, ortak dili, dini uygulamaları, gelenekleri ve soyları içeren aidiyet ve dayanışma duygusunu yansıtmaktadır (Hecht vd. 1993). Bu ortak aidiyet duygusunun oluşturduğu etnik bağların gücünü açıklayan bir genelleme olarak, bireyler arasında yoğun bir aidiyet duygusu sürekli olarak toplumsal dayanışmayı teşvik etmektedir. Ancak, kentsel miras, aynı zamanda, tartışmalı devlet politikaları ve planlama uygulamaları aracılığı ile manipülasyona açık bir konu haline getirilmekte, özellikle yaşadığımız coğrafyada etnik ve kültürel gerilimler her geçen gün miras üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Kentsel mekânın, taşınması gereken sosyal anlamları yitirip çatışma (conflict) sonrası geçirdiği radikal değişimler sonucu yeni anlamlara bürünmesiyle kentsel dokunun tarihi kökleri ve toplumsal anlamı yok olmaktadır. Bu noktada araştırmanın amacı, baskın siyasi ideolojilerin egemen olduğu sistemlerde, çatışmalara/ihtilaflara ilişkin belirli hikâyeler ve anılara odaklanarak, etnik kökenin ötesindeki mirasın keşfedilmesidir. 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan 'Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültür Peyzajı'nın ayrılmaz bir parçası olan Suriçi Tarihi Bölgesi'ndeki etnografik anlatıya dayanan bu araştırma, egemen neo-liberal siyasi söylem çerçevesinde, etnik mirasın yaratımı olan kentsel ve toplumsal morfolojinin yanı sıra, eski Suriçi sakinlerinin aktardığı tanıklıklar çerçevesinde tartışmalı coğrafyalarda kentsel korumayı yeniden ele almanın yollarını da irdelemektedir. Bu çerçevede araştırma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde kurgulanmıştır. Araştırma kapsamında kartopu modeli kullanılarak, ilk olarak alanda

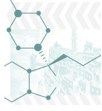

temsil düzeyi yüksek olan muhtar ile, ardından da Suriçi'nin eski sakinlerinden oluşan ve Diyarbakır'ın farklı yerlerine dağılan yedi kişi ile yapılandırılmamış görüşme talebinde bulunulmuştur. Fakat bu görüşme talebini sadece üç kişi kabul etmiştir. Nitel araştırma yönteminin veriyi olduğu gibi saklayıp sunabilen ve özgünlüğü ortaya çıkaran yapısı araştırma da destekleyici olarak kullanılmıştır.

Miras, Etnisite ve Çatışma

Miras, geçmişin çağdaş yorumu olmasının yanısıra, tarihi binalar, kolektif ve bireysel bellek, temel olarak bireylerin sosyal ve etnik tanımlanması olarak kabul edilen mevcut ihtiyaçlara cevap olarak değerlerin bütününden oluşmaktadır (Timothy & Boyd, 2003). Miras kavramına bakıldığında, toplumsal değerlerle güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu ve dolayısıyla toplum için anlamlı olan mitler, semboller, ortak tarih ve ayırt edilebilen kültürel değerler tarafından şekillendirildiği görülmektedir. Bu kapsamda miras değerleri, dinamizm ve sosyal olarak yapılandırılmış dilbilim, gelenekler, dini uygulamalar ve ortak etnik miras kavramını temsil etmektedir (Hecht vd. 1993). Ayrıca miras kavramı, etnik köken ve etnik aidiyete, farklı bir söylem içerisinde ise “onları başkalarından ayıran belirli bir halk topluluğunun kültürel uygulamaları ve görünüşleri” anlamına da gelmektedir (Giddens, 1997, s.210). İlişkisel boyut çerçevesinde etnik olarak tanımlanmış bir grubun içinde bulunduğu toplum arasındaki ilişkinin özelliklerini ortaya koymaktadır. Atıfsal boyut ise özellikle dil, folklor, din, kurumsal formlar, giyim, gıda ve kültürel ürünler gibi paylaşılan bir kültür ve yaşam biçimi olan müzik, edebiyat ve sanat olarak grupların benzersiz sosyo-kültürel özellikleriyle açıklanmaktadır (Johnson, 2000). Böylelikle miras kavramı, insan faaliyetinin ürünü olarak özellikle de inançlar, uygulamalar, nesnelere sosyal olarak aktarılan bir kavram olmanın yanı sıra (Appiah, 1994, s.111), ortak kimlik duygusu ile biraraya gelmiş belirli bireylere veya gruplara ait olanı temsil etmektedir (Smith, 2006, s.44). ‘Sembolik yereller’ ve ‘kültürel değerler’ ile çok yakından ilişkili olmakla beraber, ‘yer duygusu’ yaratılmasına da katkı sağlamaktadır (Hummon, 1992). Böylelikle etnik kimlikler idealize edilmiş bir topluluk kavramını, özel bir yaşam biçimine sahip bir varlık olarak üyelerin ortak gelenek ve komşuluk diliyle birbirine bağlandıkları, temelinde ‘biz’ duygusu yaşadıkları mekânlar olarak tarif edilmektedir (Diekman ve Smith, 2015). Bu bağlamda, etnik gruplar, gerçek akraba ilişkilerine bakılmaksızın kendilerini fiziksel ve kültürel benzerliklere veya ortak tarihsel hatıralara dayanan ortak çıkarları olan, aidiyet duygusuna sahip kişiler olarak tanımlanmaktadır (Weber, 1978, s. 389). Bu tanımlamayla birlikte, etnik grupların ortak kökleri ve mirasla ilişkileri olduğu yönünde genel bir yargı bulunmaktadır.

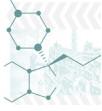
Etnik kimlik ve miras ilişkileri arasındaki diyalektik ilişki kapsamında, etnisite kavramına dair üç anaakım yaklaşım doğrultusunda bir irdeleme yapmak mümkündür. Bunlar, ilkelciler, etnosembolistler ve enstrümentalist yaklaşımlardır. Etnosembolistler, kolektif hafıza ve semboller, duygusal bağlayıcılığı ve dayanışma duygusunu yaratmak için etnisite kuvveti oluşturulduğu savunmakta, sembollerin ve mitlerin siyasal manipülasyonundan kaynaklandığını öne sürmektedirler (Smith, 2005). Enstrümantalistler ise, etnisitenin, belirli politik ve ekonomik amaçları kazanmak için değiştirilebilecek, inşa edilebilecek veya bazen manipüle edilebilecek bir kavram olduğunu ileri sürmektedirler. İkelci kuramın bakış açısına göre etnik grupların birlikteliği, nesiller boyunca bozulmadan sabit bir değer taşıyarak gelecek nesillere aktarılmaktadır (Chandra, 2012). İkelcilik, etnik grubu nesnel bir varlık olarak ele almakta ve etnik kimliği tekil, zamansız ve ayrı toplumsal

sınırlarla sabit olduğunu belirtmektedir (Harris vd. 2013). Etnosembolik kuramda ise, etnik-kültürel, dilbilimsel ve bölgesel sembollerle etnik kimliği açıklamaktadır. Paylaşılan semboller, mitler, değerler ve gelenekler, etnik toplulukların ortak özellikleri olmaktadır (Smith, 2005; Harff & Gurr, 2004). Smith (2005) etnisiteyi, “ortak atalar efsaneleri, tarihi ve kültürü, bölgesel bir aidiyet ve dayanışma duygusu olan insan toplulukları olarak adlandırmaktadır (s.32). Etnosembolist kuram, etnisitenin modernite öncesi kolektif kültürel kimlik biçimleri hakkında bilgi vermektedir. Ek olarak, Durkheim (2014)’ın ‘sosyal gerçekler’ olarak tanımladığı yerel hatıraların, soy efsanelerinin ve sembolik belirteçlerin aidiyet ve dayanışma duygusunu oluşturduğunu belirtmektedir. Tarihsel hatıraların, mitlerin ve sembollerin varlığı, ayrı bir etnik kimlik olarak sayılan bir grup insan için temel gereklilikler olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, bayraklar, totemler, madeni paralar, ritüeller, ilahiler ve marşlar, geleneksel kostümler gibi yerel semboller etnik mirası temsil etmektedir. Fakat bellek, etnik kimliğin önemli bir parçasıdır ve etnik-simgelemeciliğin merkezi iddiası, paylaşılan hatıraların kolektif kimliklerle olan ilişkileridir (Smith, 2005).

Miras, içinde barındırdığı gruplar için mimari ve yapı çevrenin ötesinde farklı ilişkiler ve etkileşimler yaşayan kültürel ve tarihi bir peyzajdır. Ortak olarak bir kültür alanı oluşturan miras alanları, farklı etnisitelerin yaşam değerleri ile şekillenmektedir. Böylelikle, paylaşılan tarihsel deneyim ve değerli kültürel özellikler-inançlar, dilin yaşam şekilleri ve ortak bir anavatanın bazı kombinasyonlarına dayanan ortak kimlik ilgisine sahip olan etnik topluluklar tarafından paylaşılmaktadır (Harff & Gurr, 2004). Modernizmin gelişmesiyle, bürokratik devletin yükselişi, sanayi ekonomisi ve seküler özerklik kavramlarının örneği olarak ulusların modernleşmesi ve rasyonelleşmesiyle birlikte kavramlarda da farklılıklar meydana gelmektedir. Dini ve ulusal ritüeller, kostümler, duvar resimleri, pankartlar ya da kutsal alanlar gibi çeşitli sembolik değerlerle ifade edilen bir grubun kültürel değerlerine yöneltilen herhangi bir tehdit, etnosembolikler için etnik çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır; tehlike altındaki sembolik ve kültürel değerler ise, etnisite için genel bir tehdit olarak düşünülmektedir (Ross, 2007; Lake & Rothchild, 1998). Kültürel ve sembolik ifadeler üzerindeki çatışmalar, diğer yandan, etnik bilincinin temelini oluşturmaktadır, dolayısıyla bir grubun meşruluğu ve varoluşuna yönelik tehditler hakkındaki derin korkuları ile ilgili temel konuları gündeme getirirken, kültürel tartışmalı konulardaki çatışmalar yoğunlaşmaktadır (Ross, 2007).

Enstrümantalist kurama göre ise etnik köken ideolojik modern çağ fenomenidir. Enstrümantalistler, etnik kökenleri politik emelleri kazanmak için stratejik bir araç veya kaynak olarak görmekte; etnisitenin, belirli politik ve ekonomik kazanç sağlamak için değiştirilebilecek, inşa edilebilecek veya bazen manipüle edilebilecek bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. Diğer yandan, bu yaklaşımın etnisitenin indirgemeci bir açıklamaya ve etnisitenin etnikliğin kültürel boyutlarını ihmal ederek, ekonomik ve politik ilişkilere indirgediğini ortaya koyan çalışmalar da vardır (Baumann, 2004). Modern koşullar olgusu bakımından etnik çatışmanın, etnosembolik kuramın ve enstrümantalistlerin yapaylık iddialarını reddettiğini ve etnik sembollere, ortak kültürel değerlere ve mitlere dayanan tarihsel açıklamaları getirdiğini ileri sürmektedirler (Young, 1979). Enstrümantal argümanların aksine, etnosembolik kuram, modernleşmeyi ilişkilendirmemekte ve ekonomik etkenleri etnik çatışmanın temel kaynağı olarak görmektedir. Etnosembolistlerin savunuculuğuna göre enstrümantalistler sadece siyasi güç veya maddi hedefler kazanmak yerine kültürel miraslarının sürdürülmesiyle ilgilenebileceğini kabul etmede başarısız oldukları vurgulanmaktadır.

Mirasın siyasallaşmasını sürekli bir yapılanma ve yıkım süreci üzerinde şekillendiren bu hegemonya, tartışmalı bir alan ve toplumsal bir fenomen yaratmaktadır. Bu nedenle kültürel miras, toplumsal mücadelelerin sürekli olarak verildiği çatışma ortamları haline gelmektedir. Sosyal güçlerin bu mücadeleler üzerindeki etkisi ile kentsel mekân yeniden üretilmekte ve dönüştürülmektedir. Bu bağlamda mekânın tarihsel süreç içinde şekillenmesi, kapitalizm sonucu toplumsal değerler yargılarının durumuna göre de değişmektedir. Bu değerler, devlet hegemonyasının ekonomik değerine bağlı olmaktadır. Bu dönüşüm bağlamında, hem ekonomik etki hem de mekânın kontrol mekânizması dikkate alınmaktadır. Böylelikle eski kent merkezlerinin tarihi dokusu ve kültürel değerleri, meta üretim nesnesine dönüştürülmekte ve sermaye kentsel yapıyı çevre üretiminin bir parçası haline gelmektedir. Miras alanları üzerindeki siyasi ve ekonomik baskı, iktidar mücadelesinin gerekliliği olan kontrol etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, miras, meta üretim sürecinin bir nesnesi haline gelmekte ve tarihsel bağlamda bir kültürel yapı olarak orijinal değerinden ayrılmaktadır. Böylece miras, sorgulamayan geçmiş tarafından, yeniden paketlenerek bugünün amaçlarına uygun hale getirilmektedir (Lowenthal, 1998). Türkiye’de de, ekonomik ilişkilerin bel kemiği haline gelmiş olan miras alanları, karmaşık ilişkilerin üretildiği ve kurumsal politikalarla iç içe geçtiği yeni toplumsallıklar meydana getirmektedir (Çavuşoğlu, 2014).

Suriçi Mirası

Diyarbakır’ın kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, tahminlere göre M.Ö. 3000 yılına kadar uzanmaktadır (bknz. Beysanoğlu vd. 1999; Soyukaya, 2015). Kentin ilk yerleşim yeri, Fis Kaya olarak adlandırılan surların içinde yer almaktadır. Stratejik konumu nedeniyle savunma, ticaret yolları kontrolü, karavan barınağı, tahıl stoklama ve dağıtım gibi kentsel işlevlerin meydana geldiği bir kentsel mekân tanımlanmaktadır. Kentte, Roma Döneminde 367-375 yılları arasında Dağ Kapı, Urfa Kapı ve Mardin Kapı’yı bağlayan sur duvarları inşa edilmiştir. Ayrıca Roma ve Bizans dönemlerinde yeni yerleşim alanları açılarak, artan nüfus için su ve kanalizasyon şebekeleri oluşturulmuştur. Böylelikle su kaynakları ve suyu kentsel yerleşim yapısını etkileyen diğer bir faktör olmuştur. Kentin doğu tarafında yer alan Fis Kaya, kanalizasyon ve yağmur suyunu toplayan iki katlı kanalizasyon güzergâhına sahip olmaktadır. Bu yapı, Dicle Nehri’nin sağ gözündeki Estel Bahçeleri’ne atık ve yağmur sularının taşınmasını sağlamaktadır. Bu dönemde, Helenistik ve Roma kent planlamasının en temel örneklerinden olan anıtsal yollar Bizans dönemiyle değişime uğramıştır. Bu nedenle, ortaçağ kentinin spontane gelişim özelliği bu dönemde görülmeye başlanmıştır.

Diyarbakır’ın bir ilçesi olan Suriçi, 19. yüzyılın sonuna kadar kapalı bir ortaçağ şehri ve sınırları olmak üzere korunmuştur. Bu tarihten itibaren demiryolu hatları, yönetim merkezi, göçmen bölgesi, askeri kışla gibi yeni bölümlerin yerleşim yapısına eklenmesi nüfusun kent surlarının dışına yayılmasına neden olmuştur. Yerleşmenin surların dışına çıkmasındaki diğer önemli bir faktör de, duvarların ateşli silahların gelişmesi nedeniyle korunma yeteneğini yitirmiş olmasıdır. Tüm bu fiziksel bozulmaya rağmen, 1945 yılına kadar Suriçi farklı etnik kökenleri barındıran, geleneksel evlere ve dar sokaklara sahip bir yerleşim yeri olma özelliğini korumuştur. 1950’ler ile birlikte Türkiye’nin modern kentleşme sürecine girmesiyle birlikte toprak rantının yükselmiş ve tüm tarihi yerlerde ticari faaliyetler yeniden canlanmıştır. Bu durum, Suriçi’nin birçok bölgede olduğu gibi yeni yerleşim yerlerine göç vermesiyle sonuçlanmıştır. Ucuz kira bedelleri ve merkeze yakınlık gibi faktörler düşük gelir grubunun Suriçi’ni tercih etmesindeki en önemli faktör

olmuştur. Geleneksel mimarinin yanı sıra, Ali Paşa ve Abdal Dede mahallelerinde olduğu gibi avlulu iki katlı gecekondular oluşmuştur. 1960’larda ise ana yolları genişletme kararı ile Suriçi’nin tarihi yapısı tahrip edilmiştir (Beysanoğlu vd. 1999). Yeni inşa edilen çok katlı yapılaşma yoğunluğunun arttırmasına neden olmuştur.

Suriçi, morfolojisinde gözlenen bu değişime rağmen, sahip olduğu tarihi ve kültürel değerleri nedeniyle Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 29.09.1988 tarih ve 2893 sayılı kanunun 38 sayılı kararı ile ‘kentsel sit alanı’ ilan edilmiştir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na göre Diyarbakır Belediyesince 1 yıl içerisinde Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanarak kurula iletilmesine, plan yapıp yürürlüğe girinceye kadar Geçici Dönem Yapılanma Kararlarına uyulması gerekliliği kararı alınmıştır. Suriçi’ne ait koruma amaçlı imar planı ise Yıldız Teknik Üniversitesi tarafınca hazırlanmış ve Diyarbakır Kültür ve Tabiat Koruma Kurulu’nun 09.11.1990 gün ve 609 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Fakat dönem itibariyle oluşan siyasi olaylar Suriçi’ni ve dolayısıyla kültürel mirasını olumsuz etkilemiştir. Aynı dönemlerde, 1980’lerden beri çoğu ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilen silahlı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) arasında devam eden çatışmalar nedeni ile Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’daki kırsal bölgelerde yaşayan halkın tahliyesi gerçekleşmiştir. Zorunlu göçe maruz bırakılan kırsal bölgelerde yaşayan halk, ucuzluk ve merkeze yakınlığı nedeniyle Suriçi’ne yerleşmiştir. Göçmenlerin bir kısmı Suriçi’nde yaşayan akrabalarının yanına sığınırken, bir kısmı da Suriçi konutlarının avlularında gecekondular inşa etmişlerdir. Böylelikle, mevcut araziler parçalara bölünmüştür (Dinçer & Kejanlı, 2011). Bu göç dalgasıyla birlikte, Suriçi’nde yoksulluk sınırları daha da belirginleşmiştir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, ‘Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’ (Şekil 1), 2015 yılında düzenlenen 39. UNESCO Dünya Mirası Komitesi Toplantısı’nda Dünya Mirası Listesi’ne girmiştir. Böylelikle Suriçi surlarını çevreleyen tarihi değerlerle bütünleşmiş önemli bir tarihi mekân niteliği kazanmıştır. UNESCO, bölgenin listeye alınma nedenini şöyle tanımlamaktadır (UNESCO/WHC, 2015):

“Nadir ve etkileyici Diyarbakır Kalesi ve ilişkili Hevsel Bahçeleri, bu bölgedeki Roma döneminden günümüze kadar uzanan geniş duvarlı surları ve kapılarıyla (birçok onarım ve eklemeler dâhil), yazıtlar, bahçeler / tarlalar ile ilişkili olarak da Dicle Nehrinin sahip olduğu manzara ile de bütünleşik bir dizi önemli tarihi döneme tanıklık etmektedir”

Şekil 1. Diyarbakir Surları ve Hevsel Bahçeleri (Soyukaya, 2015).

Etnik Miras Bağlamında Suriçi’nde Kent, Biçim ve Değişim

Etnik miras bağlamında Suriçi’nde çatışma/ihtilaf ve çatışmaya bağlı değişim iki boyutta irdelenebilir. Bunların ilki TSK ve PKK arasındaki silahlı mücadelenin getirmiş olduğu çatışmalı süreç iken, diğeri ise kentsel dönüşüm adı altında devlet eliyle ‘soylulaştırmaya’, dolayısıyla toplumsal değişim yaratmak amacıyla kimlikler, sınıflar ve kültürler üzerinde uygulanan hegemonyaya dayalı çatışmadır.

1980’lerden beri çoğu ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilen silahlı PKK ile TSK arasında devam eden çatışmalar, 2015 yılında barış sürecinin bitmesiyle yeniden başlamıştır. Bu silahlı çatışmalar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki il ve ilçe merkezlerinde yıllardır yaşananlardan farklı olarak büyük kent merkezlerine de yayılmıştır. Çatışmanın Suriçi’ne yansmasıyla birlikte, PKK tarafından şehir merkezinde hendekler kazılmış, barikatlar kurulmuş ve ‘öz yönetim’ ilan edilmiştir. 11 Aralık 2015’te kamu düzenini tehdit eden bu gelişmelere yanıt olarak sürekli olarak sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş; şehir ablukaya alınmıştır. Bu tartışmalı süreçte Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasirli, Cemal Yılmaz ve Savaş mahalleleri tahliye edilmiştir. 9 Mart 2016 tarihinde İçişleri Bakanlığı, operasyonun 103 gün içinde bittiğini açıklamıştır.

Ağır silahların kullanıldığı bu çatışmada, UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Diyarbakir Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı’nın bir parçası olarak Suriçi mirası büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır. 11 Temmuz 2017 uydu fotoğrafına göre Suriçi’nde 3569 yapının tamamen yıkıldığı ve 1416 yapının hasar gördüğü tespit edilmiştir (TMMOB, 2018) (Şekil 2). Yıkılan ve büyük hasar gören yapılar arasında, Kurşunlu Cami, Hacı Hamit Cami, Paşa Hamamı, Mehmet Uzun Evi, Ermeni Katolik Kilisesi, Dört Ayaklı Minare gibi tescilli sivil mimari örnekleri ve anıtsal yapılar da bulunmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Planında taşıdıkları kültürel ve tarihi değerler nedeni ile korunması gerekli görülen

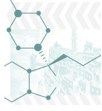

yapılar da dâhil 87 adet tescilli, 247 adet ise tescile değer yapının yıkıldığı tespit edilmiştir (TMMOB, 2018).

Çatışma sonrası iyileşme (post-conflict recovery) olarak tanımlanabilecek dönemde, yıkılan Suriçi mirasını yeniden yapılandırmak için, ‘koruma’ amacı güdülen kentsel dönüşüm uygulanması yapılmasına karar verilmiştir. Bu kentsel dönüşüm projesi kapsamında, UNESCO dünya miras listesindeki tarihi Suriçi mimari dokusunun, yeniden inşa sürecinde İspanya’nın Toledo şehir dokusundan örnek alınacağı belirtilmiştir. Suriçi, yeni ‘Toledo’ yaratmak amacıyla, 22.10.2012 tarihli ve 2012/3900 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Alipaşa ve Lalebey mahallelerini Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı arasında kurulan protokole dayanarak riskli alan olarak ilan eden ancak halkın yoğun tepkisi sebebiyle uygulamaya konulamayan hükme referans verilerek, tüm mahalleleri ile ‘Riskli Alan’ ilan edilmiştir.

Şekil 2. Suriçi’nde Değişim: Suriçi: (a) 8 Kasım 2015 ve (b) 11 Temmuz 2017 Uydur Görüntüleri (Kaynak: Google Earth).

Şekil 3. Yıkım Öncesi Suriçi (Mahmut Bozarıslan Arşivi).

Şekil 4. Suriçi’nde İnşa Edilen Yeni Konutlar (Bianet Arşivi).

Bu doğrultuda, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu ve 2016/8659 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile taşınmaz mallar üzerinde kamulaştırma kararı alınmıştır (Resmi Gazete, 25.03.2016/29664). Acil kamulaştırma kararı kapsamında, 7714 parselin 6292’si kamulaştırılmış; geriye kalan 1422 parsel önceki kentsel dönüşüm sürecinde kamulaştırıldığı için tekrar kamulaştırılmamıştır (TMMOB, 2018). Böylelikle 2016 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, 2012 yılında hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planına revize plan kararları alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yeni koruma amaçlı imar planı hazırlanmıştır. Bu plan kapsamında Şehir Plancıları Odası, bu planın kentsel doku üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunmuş ve bu doğrultuda Koruma Amaçlı İmar Planına itiraz edilmiştir (TMMOB, 2018). Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Sur Belediyesi Belediye Başkanları’nın görevden alınmasından ve yerlerine kayyum atanmasından dolayı, can ve mal güvenliği açısından tehlikeli olan, yıkılacak durumdaki yapılarla ilgili 3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca her bir yapı için düzenlenmesi gereken teknik raporlar hazırlanamamış; belgeleme çalışmaları yapılamamıştır. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı’nın Dünya Miras Alanı Başkanlığını yapan Nevin Soyukaya’nın belirttiği gibi, Kültür Varlıkları Koruma Kurulu’ndan mahallelerdeki yıkılan binalar için gerekli izinler alınamamış olup, herhangi bir teknik değerlendirme uygulamaya konmamıştır (Soyukaya, 2017). Ayrıca, Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası gibi meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının sahaya girmesine ve sahada çalışmalarına izin verilmemiştir.

Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odası, Diyarbakır Mimarlar Odası Başkanı Şerefhan Aydın (Kamer, 2012), Koruma Amaçlı İmar Planının meydana getirdiği yeni konut projesi (Şekil 4) hakkında yapmış olduğu röportajında, UNESCO koruması altındaki Surlar ve Hevsel Bahçeleri’nin bir parçası olan Suriçi’nin yıkımdan sonra tarihi kimliğine, eski haline nasıl dönüştürüleceği ile ilgili endişe duyduğunu belirtmektedir. Bunun sonucunda Sur’un ‘Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi’nde yer alacağına dair endişelerini dile getirmektedir.

Sonuç Yerine

Kimi zaman kamu yararı, kimi zaman da zorunlu yerinden etme faaliyetleri ile yeni kentsel mekânlar yaratırken, insanların mekânla kurdukları ilişkiler ve mekâna anlam kazandıran bellek ve miras değerleri görmezden gelinmektedir. Türkiye’de son dönemde kentleşmenin temel eğilim alanını oluşturan dönüşüm hareketi mekânı salt fiziksel olarak biçimlendirirken, kenti oluşturan toplumsal dokunun parçalanmasına ve mirasın ve toplumsal belleğin kaybolmasına neden olmaktadır. Kentsel dönüşümün bu devinimsel durumu neredeyse her kentte karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu bağlamda Suriçi’nin durumu kentsel dönüşüm projelerinden farklı bir durumda bulunmaktadır; bu farkın en önemli nedenlerinden biri de bu dönüşüm sürecinde yok edilen etnik mirasa ilişkin anlatılardır. Etnografik tartışmalarda, özellikle sosyolojik ve antropolojik çalışmalarda, aidiyet ve dayanışma duyguları ile ele alınan ortak kültür, tarih ve etnik mirasa ilişkin anlatılar, Suriçi’de yapılan görüşmelerde de yer almaktadır:

“Herkes şehriyle gurur duyar. Bizde Sur içiyle gurur duyardık. Savaştan sonra hepsi yok oldu. Sur insanlığın bitmediği komşuluğun bitmediği nadide yerlerden biriydi. İnsanlar birbirinin yardımına koşar, mağdur olduğu zaman hemen mağduriyetin giderilmesi için elinden geleni yaparlardı. Bir şey olduğunda herkes birbirine yardım ederdi. İnsanlar birbirine o kadar güvenirdi ki bir komşu bir yere gittiği zaman anahtarı komşuya teslim ederdi” (N.U., Kişisel görüşme, 02.12.2017).

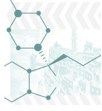
Durkheim (2014)’in belirttiği gibi, ortak kültürel özellikler ve etnik bağların doğası, sosyolojik kuramın özünü temsil etmektedir. Bu bağlamda, tanıklarında belirttiği gibi, Suriçi’ndeki dayanışma duygusu, komşuluk bağları ile birlikte verilmiştir. Bu etnik bağın gücü, bir komünal dayanışma olgusu oluştururken, aynı zamanda bireyler arasında bir aidiyet duygusu yaratmaktadır. Yukarıdaki irdelemelerde Smith (2005)’in, etnik köken kavramında vurguladığı gibi, dayanışma ağları ve aidiyet kavramları, görüşme yapılan kişilerin söylemlerinde de yer almaktadır.

“Hasırlı Mahallesinde otuyordum. Suriçi’nde doğduk büyüdük biz, orada evlendim. Yani bizim vatanımızdı. Mahallemizde arkadaşlık dostluk vardı, herkes birbirini iyi tanıyordu. Hangi sokaktan geçsek merhabalaşacağımız birileriyle karşılaşırdık. Şu an gelmişim Gaziler mahallesine alt kattaki komşumu tanımıyorum üst kattaki dahil. Kimse kimseye merhaba bile vermiyor” (R.S., Kişisel görüşme, 03.12.2017).

“7000 bin yıllık aralıksız yaşamın olduğu, 29 medeniyete sahip, 29 peygamber mezarlığına, 540 eshaba ev sahipliği yapan bir yerd. Herkes şehriyle gurur duyar. Bizde Sur içiyle gurur duyardık. Savaştan sonra hepsi yok oldu. Operasyonlar bittikten sonra, hasar tespit çalışması başladı. Görevim gereği Suriçi’nde bulunma şansını yakaladım. Bölgedeki savaşın olmadığı kısımlarda bile büyük yıkım vardı. Yıkılan binalara baktım özellikle bizim tarihimizi anlatan binalardı, hepsi yıkılmıştı” (N.U., Kişisel görüşme, 02.12.2017).

Bu ifadelerde belirtildiği gibi, Durkheim’in ‘toplumsal gerçekler’ olarak vurguladığı, mekâna ilişkin hatıralar, aidiyet ve dayanışma duygusuyla sembolik işaretlerle birleştirilmektedir (Horowitz, 1985). Etno-sembolistlerin argümanlarına göre, hatıralar ve semboller, günlük yaşamın şeklini, karmaşık bir şekilde temel yol ya da politik davranış biçiminde belirleme gücüne sahiptir ve etnisitenin çekirdeğini oluşturmaktadır (Githens, 2007).

Kültürel miras, insanın belleği, kimliği ve tarihi ile ilişkilidir. Ancak, Suriçi örneğinde görüldüğü gibi, mirasın siyasallaşması beraberinde mirasın yok olmasına neden

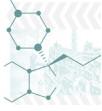

olmaktadır. Suriçi, sahip olduğu dar sokakları, avluları, farklı dönemlere ait olgunlaşmış mekânları ve bu mekânlara hayat veren kendine özgü toplumsal karakteri ile bir bütün oluşturmaktaydı. Mekânsal kurguyu aşan, aşındıran, dönüştüren gündeliklerle her an yeniden üretilen, sabitlenemeyen bir olguya sahipti. Mahalle sakinlerinin kapı önünde oturup komşularıyla sohbet ettiği, canlı sokak yaşantısına sahip, belirli bir mahalleye özgü bir yaşam tarzı olan aidiyet ve dayanışma duygusunu da içinde barındırmaktaydı. Bunların yanı sıra gelenekleri, ritüelleri, sokak düğünleri, etnik dilleri, halk dansları ve giyim tarzları ile gündelik hayat içerisinde her an yeniden inşa edilen etnik miras kavramıyla karşılığını bulmaktaydı. ‘Tüm insanlığın ortak mirası’ olan Suriçi mirası, etnik toplumlar tarafından paylaşılan ortak tarih anlayışı ve geleneksel değerler, etnik kimliğin en temel bileşeni olan aidiyet ve dayanışma duyguları ve Suriçi halkının sahip olduğu etnik dilleri, müzikleri, halk dansları, sokak düğünleri, giyim tarzları ve bu değerlerin iz düşümü olan mirası ve bu mirasa bağlı değerler ve bellek yok olmuştur.

Kaybedilen soyut değerlerin yanı sıra çatışma sonrası kentsel dönüşüm projesiyle adeta ikinci bir çatışma alanına dönüşen Suriçi, avantaj ve güç arayışları içerisinde ekonomik değer yaratmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Tüm insanlığın ortak mirası olan Suriçi mirası, etnik toplumlar tarafından paylaşılan ortak tarih anlayışı ve geleneksel değerler, etnik kimliğin en temel bileşeni olan aidiyet ve dayanışma duyguları ve Suriçi’nin tarihi, etnik ve dinsel mitler, semboller ve ritüellerinin iz düşümü olan mirası ve bu mirasa bağlı değerler ve bellek yok olmuştur. Çatışmalara konu olan miras, aynı zamanda çatışmanın neden olduğu kayıpları yerine koymak ve ‘iyileşmek’ için de bir araçtır; Suriçi’nde de bu iyileşme (*recovery*) sürecinin başarısı için mirasın korunması ve yeniden canlandırılması en önemli adım olacaktır.

Kaynaklar

- Appiah, K.A. (1994). *Race, Culture, Identity: Misunderstood Connections*. The Tanner Lectures on Human Values (53-136), San Diego: University of California.
- Baumann, T. (2004). *The Archaeology of American Ethnicity*. The SAA Archaeological Record (4), 13-14.
- Beysanoğlu, Ş., Koz, S., İşli, E.N. (1999). *Diyarbakır Müze Şehir*. S. Özpallabıyıklar, ed., Diyarbakır: Yapı Kredi.
- Çavuşoğlu, E. (2014). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Chandra, K. (2012). *Constructivist Theories of Ethnic Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Diekman, A., Smith, M.K. (ed.). (2015). *Ethnic and Minority Cultures as Tourist Attractions*. Bristol: Channel View.
- Diñer, İ., Kejanlı, T. (2011). *Diyarbakır kale kentinde koruma ve planlama sorunları*. *Megaron*, 6 (2), 95-108.
- Durkheim, E. (2014). *The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Sociology and Its Method*. S. Lukes, ed., New York: Free Press.
- Giddens, A. (1997). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Githens, M.J. (2007). *Ethno-symbolism and the Everyday Resonance of Myths, Memories and Symbols of the Nation*. Paper delivered at Everyday Life in World Politics and Economics Conference, LSE, London.
- Harff, B., Gurr, T.R. (2004). *Ethnic Conflict in World Politics; Dilemmas in World Politics*. Oxford:

Westview Press.

Hecht, M.L., Collier, M.J., Ribeau, S.A. (1993). African American Communication: Ethnic Identity and Cultural Interpretation. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Horowitz, D. (1985). Ethnic Groups in Conflict. Berkeley, Los Angeles: University of California.

Hummon, D. (1992). Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place. I. Altman, S.M. Low. (ed.). Place Attachment (253-277). New York and London: Plenum Press.

Johnson, A.G. (2000). The Blackwell Dictionary of Sociology: A User’s Guide to Sociological Language (109–110). Malden: Blackwell.

Kamer, H. (2017). “Sur’da inşa edilen Diyarbakır evleri tartışma yarattı”. BBC News Türkçe, 10.06.2017, Erişim Tarihi: 29.04.2018.

Lake, D.A., Rothchild, D. (1998). The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation. Princeton: Princeton University Press.

Lowenthal, D. (1998). The Heritage Crusade and The Spoils of History. Cambridge: Cambridge University Press.

Harris, M., Nakata, M., Carlson, B. (ed.). (2013). The Politics of Identity: Emerging Indigeneity. Sydney: University of Technology Sydney.

Ross, H.M. (2007). Cultural Contestation in Ethnic Conflict. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, A.D. (2005). The Ethnic Origins of Nations. Oxford: Blackwell Publishing.

Smith, L. (2006). Uses of Heritage. London and New York: Routledge.

Soyukaya, N. (2017). Diyarbakır / Suriçi Çatışma Süreci ve Sonrası Tahribati. Diyarbakır.

Soyukaya, N. (2015) Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Yönetim Planı. M. Assénat, ed., L’Hevsel à Amida-Diyarbakır: Études et Réhabilitation de Jardins Mésopotamiens. Istanbul: Institut Français D’études Anatoliennes.

Timothy, D.J., Boyd, S. (2003). Heritage Tourism. Harlow, New York: Pearson Education.

TMMOB. (2018). Sur Raporu 2015-2017. Diyarbakır: TMMOB.

UNESCO/WHC. (2015). Decisions Adopted in the 39th Session of the World Heritage Committee, WHC-15/39.COM/8B, Paris, 15 May 2015.

Weber, M. (1978). Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Berkeley: University of California Press.

Young, C. (1979). The Politics of Cultural Pluralism. University of Wisconsin Press.